

Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: II. Hayvan Sevgisi, Hayvanları Tanımlama, Hayvan Sahipliği ve Beslenme Alışkanlıklarına Yönelik Tutum Analizi ^[1]

Türel ÖZKUL ¹ Taner SARIBAŞ ² Ender UZABACI ³ Erhan YÜKSEL ⁴

[1] Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir (Proje No: SOBAG-108 K 192)

¹ Uludağ Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, TR-16059 Görükle Kampüsü, Bursa - TÜRKİYE

² Ümitköy Pet Hospital, TR-06810 Çayyolu, Ankara - TÜRKİYE

³ Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı, TR-16059 Görükle Kampüsü, Bursa - TÜRKİYE

⁴ Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı, TR- 38039 Melikgazi, Kayseri - TÜRKİYE

Makale Kodu (Article Code): KVFD-2012-7430

Özet

Bu çalışma, Türk toplumunun hayvan hakları konusunda bilinç düzeyi ve algısına yönelik saptamalar yapmak amacıyla gerçekleştirildi. Bu amaçla hazırlanan anket, Türkiye'nin coğrafi bölgelerini temsil ettiği kabul edilen yedi ilde 2016 kişiye yüz yüze görüşme tekniği ile uygulandı. Anket verilerinin değerlendirilmesinde; hayvan sevgisine, hayvanları tanımlamaya, hayvan sahipliğine, beslenme alışkanlıklarına yönelik sorulara verilen yanıtlar kendi içlerinde gruplandırılarak SPSS istatistik programı ile analizi yapıldı. Analiz sonucunda: hayvan sevgisi, evde hayvanlarla temas, vejetaryenlik ve hayvanları birey olarak kabul etme düzeyi değişkenleri ile hayvan haklarına yönelik tutum arasında pozitif bir ilişki olduğu ($P<0.001$) sonuçlarına ulaşıldı.

Anahtar sözcükler: Türk toplumu, Hayvan hakları, Tutum, Hayvan sahipliği, Vejetaryenlik

A Survey to Identify the Turkish People's Approach on Animal Rights Concept: II. Attitude Analysis Related to Animal Love, Animal Identification, Animal Ownership and Eating Habits

Summary

The present study was undertaken to determine the Turkish people's cognitive level and perception on the concept of animal rights. For this aim, A questionnaire was developed for collecting data and was applied to participants in seven provinces which are considered to represent geographical regions of Turkey. The survey was applied by interviewing with 2016 participants individually. The responses to the questions of animal love, identification of animals, animal ownership and eating habits are grouped themselves after the evaluation of survey data and analysed statistically. As a results, positive proportion was determined by the parameters of animal love, contact with the animals at home, accepting the animals as an individual and being vegetarian ($P<0.001$).

Keywords: Turkish society, Animal rights, Attitude, Animal ownership, Vegetarianism

GİRİŞ

Canlılara-hayvanlara haklar tanınması ve onların korunmasına yönelik hareketlerin kökleri Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devletinde ve Batı Ülkelerinde

hayvanları korumaya yönelik olarak gerçekleştirilen bir takım öncü yasal düzenlemelerin yanında ilk müstakil hayvanları Koruma Yasası 1822 yılında İngiltere'de çıkartıl-

İletişim (Correspondence)

+90 224 2941371

turelozkul@uludag.edu.tr

miş ve 1960'larda modern hayvan hakları hareketi karşılığını bulmaya ve hayvan hakları çok sayıda ülkede çıkartılan yasal metinlerle güvence altına alınmaya başlanmıştır¹⁻⁴.

Yabancıların, Osmanlı Dönemine ilişkin kaleme aldıkları seyahatnamelerde, sadece sokaktaki kedi köpeklere vermek üzere et satan seyyar satıcıların bulunduğunu bildirmesi, padişah fermannamelerinde ve ihtisab (belediye) kanunlarında hayvanları korumaya yönelik çeşitli düzenlemelerin yer alması Türkiye'de hayvanların korunması düşüncesini eski bir tarih ve geleneğe bağlıyor olsa da sokak hayvanlarının korunmasına yönelik ilk kapsamlı Kanunun çıkartılması için 2004 yılına kadar beklenmiştir^{5,6}. Hayvanların korunması düşüncesi yalnızca sokaktaki hayvanların hakları ile sınırlandırılmamış, günümüze kadar çıkartılan çok sayıda yönetmelikle gıda için ve deneysel amaçlarla kullanılan hayvanların da refahlarının sağlanmasına yönelik adımlar atılarak üretici ve tüketicilerin konuya bakışlarına yönelik yeni bir pencere açılmıştır⁷.

Yurt içinde ve yurt dışında yürütülen çalışmalarda⁸⁻¹¹ hayvanlarla temas halinde olmanın, hayvanları kişisel olarak tanımlamanın (birey, vs.), beslenme alışkanlıklarının ve diğer bazı parametrelerin hayvanlara yönelik gösterilen tutumu etkilediği ortaya konulmuştur. Belirli meslek gruplarının hayvan haklarına yönelik tutumlarını belirlemek için yapılan çalışmalar olmakla birlikte, Türk toplumunun konuya bakışına ve bilinçlilik düzeyine yönelik kapsamlı bir çalışma saptanamamıştır. Bu çalışma ile Türk toplumunun hayvan hakları konusundaki tutum ve yaklaşımlarının ortaya konması ve ulaşılan sonuçların uluslararası verilerle karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

MATERYAL ve METOT

Çalışmanın örnekleme ve veri toplama aracına ilişkin bilgi "*Türk toplumunun hayvan hakları kavramına yaklaşımının belirlenmesine yönelik bir araştırma: I. Demografik özelliklere göre tutum analizi*" başlıklı makalede sunuldu¹². Bu çalışmada veri toplama aracı olarak geliştirilen anketin parametrelerinden, hayvan sevgisi, hayvanları tanımlama, hayvan sahipliği ve beslenme alışkanlıkları ile ilgili olanlar kullanıldı.

Çalışma kapsamında, yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak toplam 2016 kişiye anket uygulandı ve elde edilen veriler SPSS 13.0 for Windows (Chicago, IL) istatistik paket programı ile analiz edildi. Hayvan haklarına yönelik sergilenen tutum düzeyleri için elde edilen puanların değişken gruplarıyla (ikiden çok grup için) karşılaştırılmalarında Kruskal Wallis Testi; iki gruplu değişken karşılaştırılmasında ise Mann Whitney U Testi kullanıldı. Tüm analizlerde anlamlılık düzeyi $P < 0.05$ olarak kabul edildi. Tutum ölçeğinden elde edilen puanların değerlendirilmesinin yanı sıra, bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyebilmek için Pearson χ^2 (kikare) testi yapıldı.

Anket uygulamaları, 2009 Eylül - 2010 Mart tarihleri arasında gerçekleştirildi.

BULGULAR

Katılımcıların büyük bölümü (%87.8) "*Hayvanları seviyor musunuz?*" şeklindeki soruya "*evet*" yanıtı verirken, bu soruyu "*hayır*" şeklinde yanıtlayanların oranı %7.1, "*emin değilim*" şeklinde yanıtlayanların oranı ise %5.1 oldu. "*Hayvanları seviyor musunuz?*" sorusuna verilen yanıtlara göre oluşturulan grupların hayvan hakları konusundaki tutumları incelendiğinde, bu soruya "*evet*" yanıtı verenlerin, "*emin değilim*" ve "*hayır*" yanıtı verenlere kıyasla daha pozitif tutum ($P < 0.001$) sergiledikleri gözlemlendi (Tablo 1).

"*Evinizde hayvan (kedi, köpek, kuş vb.) beslediniz mi ya da besliyor musunuz?*" sorusuna katılımcıların yarıdan fazlası (%60.6) "*evet*" cevabını verirken, %39.4'ü beslemediğini belirtti. Evde hayvan besleme değişkenine göre yapılan tutum değerlendirilmesinde evlerinde hayvan besleyenlerin beslemeyenlere oranla hayvan hakları konusunda daha pozitif tutum sergiledikleri gözlemlendi ($P < 0.001$) (Tablo 1).

"*Çiftlik hayvanı yetiştirdiniz mi? Ya da yetiştiriyor musunuz?*" sorusuna katılımcıların %28'i "*evet*", %72'si "*hayır*" cevabını verdi. Hayvan haklarına yönelik tutum ile verilen cevaplar arasında anlamlı farklılığın olmadığı belirlendi ($P = 0.818$) (Tablo 1).

Anketteki "*Vejetaryen misiniz?*" şeklindeki soruya, katılımcıların büyük çoğunluğu (%95.6) "*hayır*", %4.4'ü "*evet*" cevabını verdi. Vejetaryenlik değişkenine göre yapılan tutum değerlendirilmesinde vejetaryen olanların, olmayanlara göre hayvan hakları konusunda daha pozitif tutum sergiledikleri belirlendi ($P < 0.001$) (Tablo 1).

"*Kişisel olarak hayvanları nasıl tanımlarsınız?*" sorusuna "*Birey*" olarak tanımladıkları yönünde yanıt veren katılımcıların oranı %15.3, "*Herhangi bir varlık*" olarak tanımlayanların oranı %7.9, "*Doğanın parçası*" olarak kabul edenlerin oranı %69.2, "*İnsanların kullanabilmesi için yaratılmış varlıklar*" olarak tanımlayanların oranı %6.4, "*Düşünemeyen değersiz varlıklar*" olarak kabul edenlerin oranı ise %1.2 olarak belirlendi. Katılımcıların hayvanları tanımlamalarına ilişkin tutumlarının analizi sonuçlarına göre en pozitif tutumu, hayvanları '*birey*' olarak veya '*doğanın parçası*' olarak görenler sergilerken; hayvanları '*düşünemeyen değersiz varlıklar*' olarak görenlerin ise negatif tutum sergiledikleri saptandı ($P < 0.001$) (Tablo 1).

"*Hayvanları seviyor musunuz?*" ve "*Evinizde hayvan (kedi, köpek, kuş vb.) beslediniz mi ya da besliyor musunuz?*" sorularına verilen cevaplar ile cinsiyet ($P < 0.001$), meslek ($P < 0.001$) ve yaş ($P < 0.05$) değişkenlerinin grupları arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu saptandı. Bu farklılıklar ayrıntılı olarak Tablo 2'de sunuldu.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma sonuçları hayvan sevgisi değişkeni yönünden değerlendirildiğinde, hayvanları sevdiğini ifade eden katılım

Tablo 1. Katılımcıların hayvan sevgisi, evde hayvan besleme, çiftlik hayvanı yetiştirme, vejetaryenlik ve hayvanları kişisel olarak tanımlama değişkenlerine göre tutum değerlendirilmesi**Table 1.** Assessment of participants' attitude according to the variables of animal love, feeding animals at home, animal husbandry, vegetarianism and identification of animals as individual

Soru	Seçenekler	n	%	X±Sx	Medyan	Minimum Değer	Maksimum Değer	p
S1	Evet	1768	87.8	4.33 ± 0.01	4.29	0.00	6.90	<0.001
	Hayır	143	7.1	2.97 ± 0.06	2.59	1.51	5.25	
	Emin Değilim	103	5.1	3.84 ± 0.05	3.86	1.10	5.14	
S2	Evet	1220	60.6	4.39±0.01	4.37	0.08	6.90	<0.001
	Hayır	792	39.4	3.92±0.03	3.95	0.00	6.41	
S3	Evet	560	28.0	4.24±0.03	4.18	0.00	6.69	0.818
	Hayır	1440	72.0	4.20±0.02	4.23	0.08	6.90	
S4	Evet	89	4.4	4.55±0.09	4.39	1.10	6.90	<0.001
	Hayır	1920	95.6	4.19±0.01	4.20	0.00	6.66	
S5	Birey	307	15.3	4.72±0.03	4.71	3.39	6.90	<0.001
	Herhangi bir varlık	159	7.9	3.74±0.05	3.76	1.80	5.51	
	Doğanın bir parçası	1389	69.2	4.22±0.01	4.22	0.00	6.41	
	İnsanların kullanabilmesi için yaratılmış varlıklar	129	6.4	3.67±0.06	3.71	2.07	5.95	
	Düşünemeyen değersiz varlıklar	24	1.2	2.86±0.19	2.62	1.10	5.47	

n: Frekans; X±Sx Ortalama±Standart Hata, S1: "Hayvanları seviyor musunuz?"; S2: "Evinizde hayvan (kedi, köpek, kuş vb.) beslediniz mi ya da besliyor musunuz?"; S3: "Çiftlik hayvanı yetiştirdiniz mi? Ya da yetiştiriyor musunuz?"; S4: "Vejetaryen misiniz?"; S5: "Kişisel olarak hayvanları nasıl tanımlarsınız?"

Tablo 2. Hayvan sevgisi ve evde hayvan beslemeye ilişkin soruların bazı demografik özelliklere göre dağılımı**Table 2.** Distribution of questions relating to animal love and feeding animals at home according to some demographic traits

Demografik Özellikler		Soru 1						Soru 2					
		Evet		Hayır		Emin Değilim		p	Evet		Hayır		p
		n	%	n	%	n	%		n	%	n	%	
Cinsiyet	Erkek	1020	86.6	106	9.0	52	4.4	<0.001	653	55.5	523	44.5	<0.001
	Kadın	743	89.9	34	4.1	50	6.0		563	68.1	264	31.9	
Yaş Grubu	20-30	774	84.9	81	8.8	57	6.3	0.003	559	61.4	352	38.6	0.041
	31-40	462	87.2	44	8.3	24	4.5		298	56.2	232	43.8	
	41-50	278	91.7	16	5.3	9	3.0		189	62.6	113	37.4	
	51-60	126	95.5	2	1.5	4	3.0		87	65.9	45	34.1	
	60 ve üstü	40	93.0	0	0	3	7.0		32	74.4	11	25.6	
Meslek	Sağlık Personeli	176	86.3	14	6.9	14	6.9	<0.001	136	67.3	66	32.7	0.001
	Mühendis	137	89.0	8	5.2	9	5.8		94	61.0	60	39.0	
	Öğretmen	173	91.5	4	2.1	12	6.3		122	64.6	67	35.4	
	İşçi	215	79.6	43	15.9	12	4.4		134	49.8	135	50.2	
	Çiftçi	108	95.6	3	2.7	2	1.8		80	70.8	33	29.2	
	Hukukçu	72	90.0	5	6.3	3	3.8		41	51.3	39	48.7	
	Memur	181	95.8	7	3.7	1	0.5		128	64.3	71	35.7	
	Serbest Meslek	320	85.8	36	9.7	17	4.6		217	58.3	155	41.7	
	Öğrenci	221	87.4	18	7.1	14	5.5		155	61.3	98	38.7	
Diğer*	132	94.3	1	0.7	7	5.0	93	66.4	47	33.6			

Soru 1: "Hayvanları seviyor musunuz?"; Soru 2: "Evinizde hayvan (kedi, köpek, kuş vb.) beslediniz mi ya da besliyor musunuz?"; * Arkeolog, Bankacı (15), Bilgi İşlemci, Bilişim Teknolojileri Uzmanı, Ekonometri, Ekonomist (2), Ev Hanımı (53), Futbolcu, Finansman Uzmanı (2), Haberleşme, Hostes, İktisatçı (3), İşletmeci (6), Kimyacı, Mimar (2), Muhasebeci (7), Müzisyen (3), Özel Güvenlik (2), Psikolog, Radyo-Tv, Satış Yöneticisi, Sekreter (5), Sosyolog, Sporcu, Tasarımcı (2), Tiyatro Yönetmeni (2), Turizm (22), Uluslararası İlişkiler Uzmanı (2)

cıların (4.33) pozitif; hayvanları sevmediğini bildirenlerin (2.97) ise negatif tutum sergiledikleri anlaşılmaktadır. Yine evlerinde hayvan besleyenlerin (4.39) beslemeyenlere (3.92) oranla daha pozitif tutum sergiledikleri, ayrıca iki gruptan elde edilen ortalama değerler arasındaki farkın anlamlı

olduğu (P<0.001) araştırma verileri ile ortaya konulmuştur (Tablo 1). Bütün bu verilerin, literatürde yer alan pet sahipliğinin, hayvanlara yönelik tutum ve davranışlar üzerinde olumlu etki yarattığına yönelik görüşleri ^{8,9,11,13} desteklediği ileri sürülebilir.

Katılımcılar arasında az sayıda yer alan vejetaryenlerin (et yemezlerin), vejetaryen olmayanlara göre hayvan hakları konusunda daha olumlu tutum sergiledikleri, bu iki gruptan elde edilen ortalama değerler arasındaki farklılığın anlamlı olduğu ($P < 0.001$) görülmektedir (Tablo 1). Bu sonuçların Hills¹⁰ tarafından yürütülen çalışmanın sonuçlarıyla paralel olduğu söylenebilir. Söz konusu tutumun Singer'in³ "Vejetaryenlik gerek insandıışı varlıkların öldürülmesine, gerekse onlara acı çektirilmesine son verme yönünde atılacak, pratik değeri ve etkinliği son derece yüksek bir adımdır" şeklindeki ifadelerini doğrulayan bir yönünün olduğu da düşünülebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcılar içerisinde, hayvanları "birey" veya "doğanın parçası" olarak görenler hayvan hakları konusunda pozitif tutum sergilerken; "insanların kullanabilmesi için yaratılmış varlıklar", "düşünemeyen değersiz varlıklar" veya "herhangi bir varlık" olarak görenler ise negatif tutum sergilemişlerdir (Tablo 1). Hayvanların düşünce süreçleri ile bilinçlerini incelemeyi hedefleyen son araştırmalar^{14,15}; memelilerin, muhakeme ve bellek gerektiren bir 'temel bilince' ve 'kayda değer zekâyâ' sahip olduklarını; bilgiyi gelişkin ve karmaşık yollarla işleyebildiklerini, alternatifleri ya da sonuçlardan elde edilen kazanımları değerlendirmek suretiyle muhakeme yapabildiklerini ortaya koymaktadır. Buradan hareketle hayvanları düşünemeyen varlıklar olarak tanımlayan katılımcıların sergilemiş oldukları negatif tutumun bilgi eksikliğinden kaynaklanmış olabileceği söylenebilir. Hayvanların akıl sahibi olduğuna inanma düzeyi ile hayvanlar yerine empati kurma düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu yönünde sonuçlar içeren çalışmanın¹⁰ bulgularının da, hayvanları "düşünemeyen varlıklar" olarak tanımlayan katılımcıların tutumlarındaki negatifliği açıklar nitelik taşıdığı ileri sürülebilir. Öte yandan Doğan ve arkadaşları¹¹ tarafından yürütülen bir çalışmada, katılımcılara köpeklerde bilişsel özellikler olup olmadığına yönelik sorular sorulmuş ve alınan yanıtlar doğrultusunda, köpek psikolojisini önemseme düzeylerinin, köpeklerde zekâ, akıl yürütme yeteneği ve muhakeme yeteneğinin varlığını kabul eden katılımcıların, kabul etmeyenlere göre anlamlı düzeyde yüksek bulunduğu dikkate alındığında, hayvanları "birey" olarak tanımlayanların gösterdikleri pozitif tutumun onlara atfettikleri bilişsel özelliklerle ilişkilendirilebileceği söylenebilir.

Bayan katılımcıların, 41-50, 51-60 ve 61 ve üstü yaş grubundaki bireylerin "Hayvanları seviyor musunuz?", "Evinizde hayvan (kedi, köpek, kuş vb.) beslediniz mi ya da besliyor musunuz?" sorularına daha fazla olumlu yanıt verdikleri gözlenmiştir (Tablo 2). Bu durum gerek yaş gerekse cinsiyet parametresi açısından, "Türk Toplumunun Hayvan Hakları Kavramına Yaklaşımının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: I. Demografik Özelliklere Göre Tutum Analizi" başlıklı araştırmanın¹² verileri ile uyum göstermektedir. Öte hayvan sevgisi açısından çiftçilerin yüksek oranda (%95.6) olumlu cevap verdiği görülmektedir (Tablo 2). Bu durum çiftçilerin hayvan haklarına yönelik daha az pozitif tutum sergilediği araştırmanın¹² verileri ile uyuşmamaktadır. Bu uyuşmazlık

çiftçilerin söz konusu araştırmadaki tutum ölçeği ile ilgili soruları anlamamalarından kaynaklanmış olabilir.

Evde hayvan besleyen ve hayvanları sevdiğini beyan eden katılımcılar içerisinde, en büyük grupların bayanlardan ve 51 yaş üstü katılımcılardan oluşması Rollin'in¹⁶ günümüz şehir yaşamında büyük ailelerin yerini çekirdek ailelere bırakması, boşanma veya vefat gibi olaylarla yalnızlaşan bayanların ve yaşlı bireylerin gerek kendini güvende hissetme gerekse yalnızlıklarını paylaşmak için arkadaş hayvanları sahiplendiklerine yönelik saptamaları ile açıklanabilir.

Sonuç olarak, hayvan sevgisi, hayvan besleme, vejetaryenlik ve hayvanları birey olarak tanımlayabilme parametrelerinin hayvan hakları konusundaki yaklaşımları pozitif yönde etkilediği ileri sürülebilir. Bunlara ek olarak, hayvanların bilişsel özellikleri konusunda bilgilendirme amaçlı girişimlerin ve hayvanlarla temasın artırılması amaçlı etkinliklerin hayvan hakları konusunda tutumları pozitif yönde değiştireceği sonucuna varılabilir.

KAYNAKLAR

- 1. Anonim:** Animal Rights Movement. In, Bekoff M, Carron A (Eds): Meaney Encyclopedia of Animal Rights and Animal Welfare. 2nd ed., pp. 50-53, Greenwood Press, Connecticut, 1998.
- 2. Ertan B:** Canlı Hakları: Çevrebilim Açısından. *Doktora Tezi*, Ankara Üniv. Sosyal Bil. Enst., 1998.
- 3. Singer P:** Hayvan Özgürleşmesi (Çev. Hayrullah Doğan). Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.
- 4. Sungurbey İ:** Hayvan Hakları: Bir İnsanlık Kitabı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- 5. Işın PM:** Yabancı seyahatnamelere göre osmanlı kültüründe hayvan hakları ve hayvan sevgisi. II. *Ulusal Veteriner Hekimliği Tarihi ve Mesleki Etik Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 24-26 Nisan, Konya, pp. 185-194, 2008.
- 6. Menteş Gürler A, Osmanağaoğlu Ş:** Türkiye'de hayvanları koruma kanununun tarihsel gelişimi. *Kafkas Üniv Vet Fak Derg*, 15 (3): 325-330, 2009.
- 7. Anonim:** T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü. http://www.gkgm.gov.tr/mevzuat/yonetmelik/yonetmelik_liste.html, *Erişim Tarihi:* 07.01.2013.
- 8. Dan L, Mary D, Melody M, Claire G:** Companion animals, attitudes toward pets, and health outcomes among the elderly: A long-term follow-up. *Anthrozoös*, 3, 25-34, 1989.
- 9. Özen A, Özen R, Yaşar A, Armutak A, Bayrak S, Gezman A, Şeker İ:** Attitudes of Turkish veterinary students and educators towards the moral status of animals and species rating. *Kafkas Üniv Vet Fak Derg*, 15 (1): 111-118, 2009.
- 10. Hills AM:** Empathy and belief in the mental experience of animals. *Anthrozoös*, 8, 132-142, 1995.
- 11. Doğan Ö, Özkul T, Özen A:** Fırat ve Uludağ Üniversitesi Veteriner Fakültesi öğrencilerinin köpek psikolojisi konusundaki tutum ve görüşleri. *Ankara Üniv Vet Fak Derg*, 58, 85-91, 2011.
- 12. Özkul T, Sarıbaş T, Uzabacı E, Yüksel E:** Türk toplumunun hayvan hakları kavramına yaklaşımının belirlenmesine yönelik bir araştırma: I. Demografik özelliklere göre tutum analizi. *Kafkas Üniv Vet Fak Derg*, 19 (1): 167-171, 2013.
- 13. New JC, Salman MD, King M, Scarlett JM, Kass PH, Hutchison JM:** Characteristics of shelter-relinquished animals and their owners compared with animals and their owners in U.S. Pet-owning Households. *JAAWS*, 3, 179-201, 2000.
- 14. Dodurka T:** Köpek Psikolojisi. 2. Basım. Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
- 15. Kaleli S:** Köpeklerde Zekâ Testi. <http://www.border-collie-derneği.org/myway/ceviriderleme/kopeklerde-zeka-testi.html>, *Erişim Tarihi:* 20.04.2010.
- 16. Rollin BE:** An Introduction to Veterinary Medical Ethics: Theory and Cases. 2nd ed., Blackwell Publishing, Iowa, 2006.